

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΣΤΗΛΗΣ ΤΟΥ 'ΟΠΛΙΤΟΔΡΟΜΟΥ'

Εἰς τὴν προτελευταίαν δεκαετίαν τοῦ 6ου π.Χ. αἰῶνος ἀνήκει τὸ ὠραῖον ἀττικὸν ἀνάγλυφον τοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν, τὸ γνωστὸν ὡς 'Στήλη τοῦ Ὀπλιτοδρόμου' ἢ 'Μαραθωνοδρόμου'¹. Τόσον τὸ θέμα ὅσον καὶ ἡ μορφή τῆς στήλης παραμένουν μέχρι σήμερον μοναδικὰ εἰς τὴν ἀρχαϊκὴν ἀττικὴν πλαστικὴν, ὥστε, μολονότι παρῆλθε πενηκονταετία ἀπὸ τῆς εὐρέσεως (1901) καὶ τῆς πρώτης δημοσιεύσεώς της², παραμένει πάντοτε ἀμφισβητουμένη ἢ σημασία της, καθ' ὅσον ἢ κατὰ πλειοψηφίαν τῶν ἀρχαιολόγων ἐρμηνεῖα της ὡς ἐπιτυμβίου δὲν ἀπαγορεύει εἰς τοὺς ἀμφιβάλλοντας νὰ τὴν ἀρνοῦνται. Σημαντικὸν εἶναι ὅτι μεταξὺ ἐκείνων, οἱ ὅποιοι δὲν παραδέχονται τὸν ἐπιτύμβιον χαρακτήρα της εἶναι ἡ G. M. A. RICHTER καὶ ὁ K. FRIIS JOHANSEN, ἀμφότεροι εἰδικῶς μελετήσαντες τὰς ἀττικὰς ἐπιτυμβίους στήλας ἐσχάτως, ἢ μὲν τὰς ἀρχαϊκὰς ὁ δὲ καὶ τὰς κλασσικὰς³. Ἡ πρώτη⁴ χαρακτηρίζει τὴν στήλην μᾶλλον ἀναθηματικὴν, χωρὶς νὰ δίδῃ εἰς τὴν κρίσιν της ταύτην ἔμφασιν⁵. Ὁ JOHANSEN ὁμοῦ ἐμφατικῶς σημειώνει⁶: «Ὅτι τὸ γνωστὸν ἀνάγλυφον τοῦ 'Μαραθωνοδρόμου' ἐχρησίμευεν ὡς ἐπιτύμβιος στήλη, ὡς συνήθως ἀναφέρεται, ἀποτελεῖ ἀστήρικτον ὑπόθεσιν. Τόσον τὸ μοναδικὸν τοῦ σχῆμα, ὅσον καὶ ἡ φύσις τοῦ θέματος ὁμιλοῦν ἀποφασιστικῶς ἐναντίον αὐτῆς τῆς ἀπόψεως».

Ἡ γνώμη αὕτη δὲν εἶναι νέα. Ἦδη ὁ FERROT εἰς τὴν Ἱστορίαν του⁷ εἶχεν ἐκφέρει ταύτην καὶ ὁ PICARD εἰς τὸ Ἐγχειρίδιον τῆς Ἑλληνικῆς γλυπτικῆς⁸ παρεδέχτο ὅτι «ὁ Ὀπλιτοδρόμος» (:) ὁ γεγλυμμένος ἐπὶ ἐνὸς ἀναγλύφου... δύναται νὰ ὑπῆρξε... μορφή ἀναθηματικὴ μᾶλλον ἢ ἐπιτάφιος». Ὁ ΣΒΟΡΩΝΟΣ, ἀρνούμενος τὸν ἐπιτύμβιον χαρακτήρα του⁹, εἶχεν ἐκφράσει τὴν ὑπόθεσιν, ὅτι δύναται νὰ εἶναι ἀναθηματικὸν ἢ ἱστορικὸν μνημεῖον (Historischer Gedenkstein), τὸ ὁποῖον ἦτο προσηλωμένον εἰς τὰ τεῖχη τῶν ἀρχαίων Ἀθηνῶν». Ἡ ὑπόθεσις αὕτη δικαίως, νο-

1 Ἐθν. Μουσείον Ἀθηνῶν 1959. P. GERKE, Griechische Plastik, 82 κ. ἐ., SVORONOS, Nationalmuseum, XXVI, BULLÉ, Schöne Mensch, πίν. 263, σ. 565-567, KIB 213, 4, PFUHL, AM, 48, 1923, 127, 3, LIPPOLD, Handbuch, πίν. 27, 4, σ. 84, SCHEFOLD, Griech. Plastik I, πίν. 63, σ. 53, BUSCHOK, Frühgr. Jünglinge, εἰκ. 128, σ. 111.

2 Δ. ΦΙΛΙΟΣ, ΑΕ 1903, 42-56, πίν. 1.

3 G. M. A. RICHTER, Archaic Attic Gravestones, 1944, K. FRIIS JOHANSEN, The Attic Grave-Reliefs,

1951.

4 Ἐ.δ. σ. 123, σημ. 10.

5 Ἡ αὐτὴ εἰς τὸ βιβλίον της: Archaic Greek Art, σ. 142, τὴν ὀνομάζει ἀπλῶς: «τὸ ἀνάγλυφον ἐνὸς δρομέως».

6 Ἐ.δ. σ. 103, σημ. 1.

7 FERROT-CHIFFRIZ, Histoire de l'art, VIII, σ. 648.

8 Manuel d'Archéologie Grecque. La Sculpture, I, σ. 683.

9 Nationalmuseum I, σ. 89 κ. ἐ.

μῖζω, κατεκρίθη, ὡς μὴ ἔχουσα οὐδὲν ἔρεισμα ἢ ἀνάλογον παράδειγμα¹.

Ἄλλὰ ἡ πλειοψηφία τῶν ἀρχαιολόγων θεωρεῖ τὴν στήλην ταύτην ἐπιτύμβιον μνημεῖον. Εἰς τοῦτο συμφωνοῦν πάντες οἱ γράψαντες σχετικῶς, ἀπὸ τοῦ πρώτου δημοσιεύσαντος Φιλίου μέχρι τοῦ BUSCHOR². Ἀναφέρω ἐνδεικτικῶς μόνον μερικοὺς τῶν γνωστοτέρων ἀρχαιολόγων. Ὁ STUDNICZKA³, ὁ MOEBIUS⁴, ὁ BULLE⁵, ὁ BULAS⁶, ὁ LANGLOTZ⁷, ὁ KARO⁸, ὁ SCHEFOLD⁹, ὁ LIPPOLD¹⁰ δὲν φαίνεται νὰ ἔχουν ἀμφιβολίας περὶ τοῦ χαρακτῆρός της. Εἰς τὸν δακτυλογραφημένον κατάλογον τῆς συλλογῆς ἐκμαγείων τοῦ Ashmolean Museum ὁ Sir JOHN BEAZLEY σημειώνει μόνον: *στήλη, χωρὶς νὰ προσδιορίσῃ ἀκριβέστερον τὸν χαρακτῆρά της*. Τοῦτο, προερχόμενον ἀπὸ τὸν Beazley, δὲν δύναται βεβαίως νὰ εἶναι τυχαῖον.

Ἡ ΣΕΜΝΗ ΠΑΠΑΣΠΥΡΙΑΔΗ (ΚΑΡΟΥΖΟΥ)¹¹, συντασσομένη πρὸς τὴν γενικῶς ἐπικρατοῦσαν γνώμην, θεωρεῖ μὲν τὴν στήλην ἐπιτύμβιον, ἀλλὰ, ἀποβλέπουσα προφανῶς εἰς τὴν μοναδικότητά της, ἀμφιβάλλει ἐὰν πρόκειται περὶ στήλης ἐπιτυμβίου ἢ περὶ «τμήματος βάνθρου φέροντος τὸ ἄγαλμα τοῦ νεκροῦ».

Ἐκ τῆς ἐνδεικτικῆς ταύτης παραθέσεως διαφόρων ἀπόψεων καθίσταται πρόδηλον, ὅτι δὲν ὑπάρχουν ἀντικειμενικὰ στοιχεῖα, δυνάμενα ἀποφασιστικῶς νὰ ἀποδείξουν τὸν χαρακτῆρα τοῦ ἐν λόγῳ ἀναγλύφου. Ἐπὶ τούτοις ἡ διχογνωμία μεταξὺ τῶν ἀρίστων ἀρχαιολόγων μᾶς στερεῖ καὶ τοῦ ἐρείσματος οἰασδήποτε αὐθεντικῆς γνώμης.

Ἐκ τῶν ἐπιτυμβίων ἀττικῶν στηλῶν τῶν ἀρχαϊκῶν χρόνων μικρὸν μόνον ποσοστὸν ἔχει περισωθῆ, καὶ τοῦτο οὐχὶ πάντοτε εἰς καλὴν κατάστασιν. Ἐν τούτοις, τῶν περισωθέντων ἡ μορφή μὲ πολλὴν πιθανότητα — βεβαιότητα σχεδὸν — ἀποκατεστάθη ὑπὸ τῆς G. M. A. RICHTER εἰς τὸ σχετικὸν βιβλίον της. Καὶ τὰ μετὰ ταῦτα ἀνευρεθέντα τεμάχια στηλῶν¹² δὲν ἀλλοιώνουν ποσῶς τὴν ἰδέαν περὶ τῆς μορφῆς ταύτης.

Ἀνεξαρτήτως τοῦ πάχους των, αἱ ἀρχαϊκαὶ ἀττικαὶ ἐπιτύμβιοι στήλαι εἶναι χαρακτηριστικῶς στεναὶ καὶ ὑψηλαί. Τοῦτο συνάδει πρὸς τὴν ἀντίληψιν ὅτι ἀποτελοῦν ἐπιφανῆς σῆμα τοῦ τάφου. Ἀντιθέτως ἡ στήλη τοῦ Ὀπλιτοδρόμου¹, ἔχουσα ὕψος μὲν 1.01 - 1.02 μ., πλάτος δὲ 0.72 μ. κατὰ τὴν ἔλικα καὶ 0.68 μ. κατωτέρω, ἀποτελεῖ ἡκιστα περιφανῆς μνημεῖον, πάντως δὲ διαφέρει οὐσιωδῶς τὴν μορφήν πασῶν τῶν γνωστῶν ἐπιτυμβίων. Θὰ ἠδύνατό τις νὰ ἀντίειπῃ, ὅτι οὐδὲν ἀποκλείει τὴν ὑπαρξιν διαφόρου μορφῆς ἐπιτυμβίων στηλῶν, τῶν ὁποίων, κατὰ τύχην, οὐδεμία ἔφθασε μέχρις ἡμῶν. Ἡ ἀκόμη ὅτι οὐχὶ τόσον εὐποροὶ οἰκογένειαι ἴδρουν ἐπὶ τῶν τάφων

1 L. CURTIUS, Berl. phil. Wochenschrift, 1910, 524, s. WENZ, Studien zu attischen Kriegergräbern, 1913, 89.

2 Plastik d. Griechen, 50, Frühgr. Jünglinge, 111.

3 Die griechische Kunst an Kriegergräbern, 13 καὶ JdI, 1911, 69 κ.έ.

4 RE. ἐν λ. Stele.

5 Schöne Mensch, 565 - 567.

6 Chronologia, 66.

7 SCHRADER - LANGLOTZ - SCHUCHHARDT, Die ar-

chaischen Bildwerke der Akropolis, 84.

8 Greek personality in archaic sculpture, 269.

9 Gr. Plastik I, 53.

10 Handbuch, 84.

11 Guide, 30 - 31.

12 Ἡ κεφαλὴ τοῦ Λούβρου (Mon. Piot, 1946, 63 κ.έ.), τὸ ἀπότμημα τῆς Ἀγορᾶς τῶν Ἀθηνῶν (Hesperia Suppl. 8, 1949, 373-77), τὸ ὑπὸ τοῦ Θερεψιάδου ἐκ τοῦ τείχους ἐξαχθέν (AJA 58, 1954, πίν. 43, 1). Περὶ Hesperia, 25, 1956, 25 κ.έ. (E. HARRISON).

στήλας ὀλιγώτερον ἐπιβλητικὰς τῶν εἰς ἡμᾶς γνωστῶν, ἐκ τάφων πλουσίων προερχομένων.

Χωρὶς νὰ εἶναι δυνατὸν νὰ ἀποκλείσω τελείως τὴν περίπτωσιν ταύτην, τὴν θεωρῶ ἐξαιρετικῶς ἀπίθανον, διότι αἱ διασωθεῖσαι στήλαι, ἀνήκουσαι εἰς διαφόρους περιόδους τῆς ἀρχαϊκῆς ἐποχῆς καὶ ἀνευρεθεῖσαι εἰς διαφόρους περιοχὰς τῆς Ἀττικῆς, ἀντιπροσωπεύουν, κατὰ τὸν νόμον τῶν πιθανοτήτων, πιστῶς τὸ σύνολον τῶν ὁμοίων μνημείων. Προσέτι γνωρίζομεν ἐπιτυμβίους ἀρχαϊκὰς στήλας καὶ ἐξ ἄλλων περιοχῶν τῆς Ἑλλάδος καὶ αὗται παρουσιάζουν τὸ αὐτὸ τυπικὸν χαρακτηριστικὸν εἰς τὴν μορφήν των: εἶναι στεναὶ καὶ ὑψηλαί. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν δευτέραν παρατήρησιν ἢ ἀπάντησιν εἶναι εὐκολωτέρα. Ἡ στήλη τοῦ 'Ὀπλιτοδρόμου' δὲν δύναται νὰ ἀποτελῇ μνημεῖον τάφου ἀνήκοντος εἰς οἰκογένειαν ὀλιγώτερον τῶν ἄλλων εὐπορον. Ἡ ποιότης τῆς ἐργασίας κατατάσσει ταύτην μεταξὺ τῶν καλλίστων γλυπτῶν τῆς ἐποχῆς. Ἡ ἀπόδοσις τῆς εἰς τὸν γλύπτην τῶν Τυραννοκτόνων, τὸν Ἀντήνορα¹, καὶ ἂν ἀκόμη δὲν θεωρηθῇ βεβαία, δηλοῖ σαφῶς ὅποιον ποιοῦ ἔργον εἶναι. Ἡ οἰκογένεια, ἢ ὁποία εἶχε τὴν δυνατότητα νὰ ἀναθέσῃ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ μνημείου εἰς τὸν γλύπτην, εἰς τὸν ὅποιον ἢ Πολιτεία εἶχεν ἀναθέσει ἐν τῶν περιφημοτέρων τῆς μνημείων ἢ εἰς τινα ἰσάξιόν του, καὶ πλοῦτον διέθετε καὶ σκοπὸν εἶχε νὰ ἰδρῦσῃ ἐν καταφανῶς ἔξοχον ἐπιτύμβιον σῆμα. Εἰς τοιαύτην ὁμως πρόθεσιν δὲν ἀνταποκρίνεται ἱκανοποιητικῶς τὸ μέγεθος τῆς στήλης, ἔστω καὶ ἂν ὑποθέσωμεν ὅτι τὸ βᾶθρον τῆς θὰ τὴν ἐξῆρε.

Ἐν τούτοις, ἐκτὸς τοῦ Picard, ὅστις τὸ ἀνάγλυφον χαρακτηρίζει ἀναθηματικὸν «μαῖλλον», τοῦ ὁποίου ὁμως ἡ γνώμη ἐξασθενεῖ πῶς ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι μετ' αὐτοῦ θέλει νὰ κατατάξῃ ὡς ἀναθηματικὰ καὶ τὸ σύμπλεγμα τοῦ Δέρμνος καὶ τοῦ Κιτύλου καὶ τὴν στήλην τοῦ Λαυρίου, ἀκόμη καὶ τὴν τοῦ Ἀγάθωνος καὶ Ἀριστοκράτους τῶν Θεσπιῶν, πάντες οἱ διαμφισβητοῦντες τὸν χαρακτήρα του ὡς ἐπιτυμβίου στήλης ἀποφεύγουν νὰ τὸ χαρακτηρίσουν ρητῶς ἀναθηματικόν². Περιορίζονται μόνον εἰς τὴν ἐξαίρεσιν του ἀπὸ τὴν κατηγορίαν τῶν ἐπιτυμβίων. Ἀφ' ἑτέρου πλείστοι τῶν θεωρούντων τοῦτο ἐπιτύμβιον δὲν προσδιορίζουν ἀκριβέστερον τὴν πλήρη μορφήν τοῦ μνημείου.

Πρὶν ἢ προβῶ εἰς ἔκθεσιν τῶν ἀπόψεών μου περὶ τῆς στήλης, θεωρῶ σκόπιμον νὰ σημειώσω, ὅτι, παρὰ τὰ λεχθέντα ἀνωτέρω, δὲν δύναται ν' ἀγνοηθῇ ὅτι ἡ ἀναγκαίως περιορισμένη γνώσις τῶν μνημείων, ἣν ἔχομεν, καὶ ἡ τάσις νὰ ὑπάγωμεν εἰς τὰ γνωστὰ καὶ τὰ ἄγνωστα ὑποκρύπτει τὸν κίνδυνον βασικῶν ἐνίοτε σφαλμάτων. Τὸ ἐπίκρανον τῶν Λαμπιτρῶν, τὸ μέχρις ἐσχάτων θεωρούμενον ὡς βᾶσις στήλης, καὶ ἡ συμπλήρωσις ὑπὸ τοῦ Buschor τοῦ ἐν τῷ Κεραμεικῷ ἀνευρεθέντος ἡμίσεος τῆς ἀρχαϊκωτάτης στήλης κατὰ τρόπον ἀποδειχθέντα μετὰ τὴν ἀνεύρεσιν τοῦ ὑπολοίπου τμήματος σφαλερόν, εἶναι χαρακτηριστικὰ παραδείγματα. Ἀλλά,

¹ LERMANN, *Altgr. Plastik*, 1907, 71 κ.έ., LANGLOTZ, ἔ.δ. 84, SCHEFOLD, ἔ.δ. 53 καὶ 74.

² Ἐσχάτως ὁ ΝΙΚ. HIMMELMANN - WILDSCHÜTZ, *Studien zum Ilissos-Relief*, München 1956, σ. 35,

συντασσόμενος πρὸς τὴν γνώμην τῆς Richter καὶ τοῦ Johansen, ἀποκρούει τὸν ἐπιτύμβιον χαρακτήρα τῆς στήλης καὶ ρητῶς τὴν χαρακτηρίζει ἀναθηματικὴν.

θὰ ἀντέλεγέ τις, ἀμφοτέρων τῶν μνημείων τούτων ὁ ἐπιτύμβιος χαρακτήρ οὐδενὸς διέλαθε τὴν προσοχὴν. Ἐνθυμοῦμαι ὁμῶς τοὺς δύο ἐνεπιγράφους δίσκους¹, τῶν ὁποίων τὸν ἐπιτύμβιον χαρακτήρα μόνον ἐκ τῶν ἐπιγραμμάτων τῶν γνωρίζομεν², ἂν καὶ δὲν δυνάμεθα νὰ εἴμεθα βέβαιοι περὶ τῆς ἀκριβοῦς θέσεως καὶ λειτουργίας αὐτῶν. Πάντως, ἄνευ τῆς εὐγλώττου ἐπιγραφικῆς μαρτυρίας οὐδὲ σκέψις ἡδύνατο νὰ γίνῃ, ὅτι ἀνήκον κατὰ τινα τρόπον εἰς ταφικὸν μνημεῖον. Ἐν τούτοις δὲν κρίνω ἀδικοιολόγητον τὴν συζήτησιν περὶ τῆς στήλης τοῦ Ὀπλιτοδρόμου³ οὐδὲ ἄνευ ἐρεισμάτων σοβαρῶν τὴν προταθησομένην ἐρμηνείαν.

Ὁ πρῶτος δημοσιεύσας ταύτην ΦΙΛΙΟΣ μᾶς πληροφορεῖ⁴ ὅτι «ἡ στήλη εὐρέθη... ἐντὸς σωροῦ λίθων ἐρριμμένη ὡς λίθος κοινὸς καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἀλλαγῶθεν ἐκεῖ μετενεχθεῖσα». Περὶ τοῦ χαρακτήρος τοῦ σωροῦ τούτου δὲν ἡδυνήθη νὰ συλλέξῃ ἀκριβεῖς πληροφορίες, ἀλλὰ κατέληξεν εἰς τὸ συμπέρασμα⁵ ὅτι οὗτος «οὐδὲν τι ἄλλο ἦτο ἢ λείψανον τοῦ παραγεμίσματος τοῦ τείχους τοῦ ἐξωτερικοῦ περιβόλου»⁶. Δὲν ἀποκλείεται λοιπὸν ἡ στήλη νὰ ἦτο ἐντετειχισμένη ἐν τῷ Θεμιστοκλείῳ τείχει, ὡς ἦσαν πολλαὶ ἄλλαι, εὐρεθεῖσαι μεταγενεστέρως καὶ ἐπιβεβαιούσαι τὴν πληροφορίαν τοῦ ΘΟΥΚΥΔΙΔΟΥ⁶ περὶ τοῦ τρόπου κατασκευῆς του. Ἄν τοῦτο ἀληθεύῃ, δύναται νὰ ἀποτελέσῃ ἐνδειξὴν ὅτι ἡ στήλη προῆλθεν ἐξ ἐπιταφίου μνημείου, ὡς τὰ πλεῖστα τῶν ἐκ τοῦ τείχους ἐξαχθέντων ἀρχαίων μαρμάρων. Περὶ τῆς μορφῆς τοῦ ὄλου μνημείου δυνάμεθα, νομίζω, νὰ σχηματίσωμεν ἰδέαν τινά, ἐὰν παρατηρήσωμεν προσεκτικῶς λεπτομερείας τοῦ λίθου καὶ ἐὰν ἐν συνεχείᾳ ἐνθυμηθῶμεν ἐπιτάφια τινὰ μνημεῖα ὀλιγώτερον γνωστὰ τῶν ὑψηλῶν στηλῶν.

Ὁ ΦΙΛΙΟΣ σημειώνει⁷: «Φέρει δὲ ἐπὶ ταύτης (τῆς ἄνω κυρτῆς ἐπιφανείας) κατὰ τὸ μέσον τοῦ πάχους τῆς καὶ εἰς ἀπόστασιν ἀπὸ τῶν ἄκρων τῆς ἔλικος ἀριστερόθεν μὲν τοῦ θεατοῦ 0.10 δεξιόθεν δὲ 0.07 ἀνὰ ἓνα μικρὸν τόρμον, ἐν οἷς καὶ σιδηρῶν ἔτι γόμφων σώζονται λείψανα». Τόσον οἱ τόρμοι ὅσον καὶ τὰ λείψανα τῶν γόμφων διατηροῦνται ἀκόμη εἰς τὴν στήλην, προσεκτικῆ δ' ἐξέτασις αὐτῶν πείθει ὅτι δὲν προέρχονται ἀπὸ δευτέραν χρῆσιν τοῦ μνημείου. Τὰ περιστατικὰ ἄλλως τε τῆς ἀνευρέσεως καὶ ἡ δευτέρα χρῆσις του ὡς «παραγεμίσματος τοῦ ἐξωτερικοῦ περιβόλου» ἀποκλείουν τοιαύτην σκέψιν. Εἶναι συνεπῶς ἀπαραίτητον διὰ τὴν κατανόησιν τοῦ μνημείου νὰ ἀνεύρωμεν τὴν λειτουργίαν τῶν γόμφων τούτων, οἵτινες ὑπάρχουν εἰς τὴν ἄνω ἐπιφάνειαν τῆς στήλης κατὰ λίαν ἀσυνήθη τρόπον. Ὁ ΦΙΛΙΟΣ γράφει⁸: «Οὐ μόνον ἀπεκρούσθη αὐτῆς μέρος κατὰ τὴν ἀνωπὴν ἐπιφάνειαν τοῦ τόξου τῆς ἔλικος καὶ μετ' αὐτῆς καὶ τὸ ἄνω ἄκρον τοῦ κράνους, ἀλλὰ (καὶ τοῦτο δηλοῦσι κατὰ τὴν γνώμην μου οἱ ἀνωτέρω μνημονευθέντες τόρμοι) καὶ ὅλος

1 JACOBSTANL, Diskoi 27 κ. ε. εἰκ. 19 (Γνάθωνος), JdI, 1897, πίν. 1 (Αἰνείου), JHS 1909, 154 εἰκ. 5, PFUHL, MuZ. III, πίν. 176 εἰκ. 485, SWINDLER, Ancient Painting πίν. 243. Τὰ ἐπιγράμματα παρὰ FRIEDLÄNDER, Epigrammata, ἀρ. 8 (Αἰνείου) καὶ 161 (Γνάθωνος) καὶ W. REHK, Griech. Vers-Inschriften, I ἀρ. 57 καὶ 58.

2 Καὶ ἂν ὑπάρχῃ ἀμφιβολία τις περὶ τοῦ δίσκου τοῦ Αἰνείου, ὁ τοῦ Γνάθωνος εἶναι ἀναμφιβόλως ἐπι-

τύμβιος.

3 AE 1903, 43.

4 Ἐ.ἀ. σ. 44.

5 Πρβ. JUDKICH, Topographie von Athen, 1931, 126 πίν. Ic 3.

6 I, 93... *πολλὰ τε στήλαι ἀπὸ σημάτων καὶ λίθοι εἰργασμένοι ἐγκατελέγησαν.*

7 Ἐ.ἀ. 45.

8 Ἐ.ἀ. 45-46.

ἐξέλιπεν ἕτερόν τι πρόσθετον ἐπ' αὐτῆς κατὰ τὰ ἄνω ἐπίθημα. Ἡ στήλη δηλ. δὲν ἀπέληγεν ἄνω... εἰς τὴν ἔλικα ἐκείνην, οὐδ' εἶχεν ὄψιν ἐκ τῶν ἔμπροσθεν ὄρωμένη Ἰωνικοῦ κιονοκράνου, ἀλλ' εἰς ἄλλο τι κόσμημα, ὅπερ ἦν πρόσθετον καὶ ἐξ ἄλλου τεμαχίου λίθου πεποιημένον (ἀνθεμίον;). Καὶ εἰς ὑποσημείωσιν (σ. 45,1) προσθέτει: «Ἀληθῶς οἱ τόρμοι εἶναι μικροί, ἀλλὰ πρὸς τί ἄλλο ἠδύναντο νὰ χρησιμεύσωσι δὲν ἔννοῶ. Ὅπως στηρίζωσι τυχὸν τὴν στήλην ἐπὶ τινὰ τοῖχον (ὡς ἐρρήθη παρὰ τινος) δὲν τὸ πιστεύω».

Πράγματι αἱ ἀνωτέρω ἐκτεθεῖσαι ὑπὸ τοῦ Φιλίου δύο ὑποθέσεις εἶναι αἱ μόναι δυναταί. Ἀλλὰ ὁ Φίλιος ἀποκλείει ἀσυζητητὴ τὴν δευτέραν καὶ οὕτω περιορίζεται κατ' ἀνάγκην εἰς τὴν πρώτην, τὴν καὶ ἀληθοφανεστέραν, ἀντιπαρερχόμενος τὰς δυσχερείας, ἀνυπερβλήτους κατὰ τὴν γνώμην μου, αἱ ὁποῖαι γεννῶνται ἐξ αὐτῆς. 1) Αἱ ἐπιστέψεις στηλῶν τοῦ τελευταίου τετάρτου τοῦ 6ου π.Χ. αἰῶνος ἀποτελοῦνται ἐξ ἀνθεμίου συμφυοῦς τῷ κορμῷ τῆς στήλης¹. Μοναδικὴν μέχρι σήμερον ἐξαίρεσιν ἀποτελεῖ ἡ στήλη τοῦ Θήρωνος, γνωστὴ μέχρι πρό τινας μόνον ἐκ τοῦ σχεδίου καὶ τῆς περιγραφῆς τοῦ L. VULLIAMY². Ἐσχάτως τὸ τμήμα ταύτης, ἐφ' ᾧ ἡ ἐπιγραφὴ, ἀνευρέθη ὑπὸ τῶν Ἀμερικανῶν εἰς τὰς ἀνασκαφὰς τῆς Ἀγορᾶς τῶν Ἀθηνῶν³. οὕτω βεβαιοῦται ἡ ἀξιοπιστία τῆς μαρτυρίας τοῦ Vulliamy, εἰς τὰ οὐσιώδη τοῦλάχιστον σημεῖα. 2) Ἐὰν ὑποθέσωμεν ὅτι καὶ ἡ στήλη τοῦ Ὀπλιτοδρόμου ἀπετέλει δευτέρον παράδειγμα τῆς προαναφερθείσης ἐξαιρέσεως καὶ ἡ ἐπίστεψις τῆς συνίστατο ἐξ αὐτοτελοῦς τεμαχίου, ὁ γνωστὸς τρόπος συνδέσεως εἰς παρομοίας περιπτώσεις εἶναι ὁ δι' ἐνὸς γόμφου κατὰ τὸ κέντρον τῆς στήλης καὶ τῆς ἐπίστεψως, ἐφ' ὅσον τὸ ἐπιχείμενον μέλος δὲν εἶναι τόσον βαρὺ οὔτε τόσον ὑψηλόν, ὥστε νὰ χρειάζεται ἰσχυροτέραν προσήλωσιν. 3) Ἐὰν καὶ πάλιν ὑποθέσωμεν ὅτι κατ' ἐξαίρεσιν τὸ ἐπιχείμενον τοῦτο μέλος προσήλωτο διὰ πλειόνων τοῦ ἐνὸς γόμφων, τότε ἡ μεταξὺ τῶν τόρμων ἀπόστασις δίδει τὸ ἐλάχιστον πλάτος τοῦ ὑποθετικοῦ τούτου ἐπιθήματος: 0.60 μ. περίπου. Τὸ πλάτος τοῦτο θὰ ἀπῆται ὕψος 0.70 μ. τοῦλάχιστον, ἴσον δηλαδὴ πρὸς τὰ $\frac{2}{3}$ τῆς στήλης. Ἀλλὰ τοιαύτας διαστάσεις θὰ ἀπέκρουε, φαντάζομαι, στοιχειῶδες αἰσθητικὸν κριτήριον. Ἡ ὑπὸ τοῦ Φιλίου (ἔ. ἀ.) ὑποτιθεμένη ὑπαρξίς ἐνδιαμέσου μεταξὺ στήλης καὶ ἀνθεμίου ἐπιθήματος δυσχεραίνει ἔτι περισσότερο τὰ πράγματα, ἐνῶ εἶναι δύσκολον νὰ δεχθῆ τις ἐπίθημα μὲ καμπύλην τὴν ἐπὶ τῆς στήλης ἐπιφάνειαν τούτου. 4) Πέρα ὁμως πάντων τῶν ἀνωτέρω παρατηρήσεων, αἱ ὁποῖαι θὰ ἦτο δυνατόν νὰ κριθοῦν ὡς σχετικῆς μόνον ἀξίας καὶ ὑποκειμενικαί πως, ὑπάρχει ἀποφασιστικὸν ἐπιχείρημα διὰ ν' ἀρνηθῶμεν τὴν ὑπὸ τοῦ Φιλίου προταθεῖσαν ἐρμηνείαν τῆς λειτουργίας τῶν γόμφων. Ἡ ἄνω κυρτὴ ἐπιφάνεια τῆς στήλης ἀριστερά, ὀλίγον πρὸ τοῦ σημείου ἔνθα ἔχει καταστραφῆ, μεταβάλλει μορφὴν καὶ ἀπὸ κυρτῆς μετατρέπεται εἰς ἐλαφρῶς κοίλην μὲ τάσιν πρὸς τὰ ἄνω, ὡς δεικνύει ἡ φωτογραφία (εἰκ. 1). Οὐδεμία χωρεῖ ἀμφιβολία ὅτι ἔχομεν εἰς τὸ ση-

1 G. M. A. RICHTER, *Archaic Attic Gravestones*, 112. Πρβ. BUSCHOR, *Alt-samische Grabstelen*, AM 58, 1933, 22 κ. ἔ. καὶ Δ. ΕΥΛΙΤΕΑΙΔΗΣ, Ἐπιτόμβοι στήλαι τῆς Σάμου, ΑΕ 1924, 63 - 85.

2 Πρβ. RICHTER, ἔ.ἀ. 93-94 καὶ πίν. 20.

3 Βλ. RICHTER, ἔ.ἀ. καὶ EVELIN HARRISON, *Archaic Gravestones from the Athenian Agora*, *Hesperia*, 25, 1956, 25 - 45, πίν. 9.

μειον τοῦτο τὴν γένεσιν ἐπιστέφοντος διακοσμητικοῦ μέλους, ἀνθεμίου κατὰ πᾶσαν πιθανότητα.

Πρὶν ἢ χωρήσωμεν εἰς ἀναπαράστασιν τούτου δυνάμεθα νὰ ἐξαγάγωμεν ἀσφαλές τι συμπέρασμα διὰ τὸ ὑπὸ ἐξέτασιν πρόβλημα. Ἡ ἐπίστεψις αὕτη, οἴαν-δήποτε μορφήν καὶ ἂν εἶχε, τοῦλάχιστον κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς ἤτο συμφυῆς πρὸς τὴν ὑπόλοιπον στήλην καὶ τὸ κατὰ τὴν ἄνω ἐπιφάνειαν τῆς στήλης πλάτος αὐτῆς προσδιορίζεται ἀσφαλῶς ὑπὸ τοῦ σημείου, εἰς ὃ μεταβάλλεται ἡ πορεία τῆς καμπύλης γραμμῆς. Τοῦτο σημαίνει ὅτι οἱ ἀριστερὰ καὶ δεξιὰ ὑπάρχοντες τόρμοι οὐδεμίαν σχέσιν εἶχον πρὸς ὑπερκείμενόν τι μέλος. Ἐφ' ὅσον ὁμως τοῦτο ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν πραγμάτων βέβαιον, δὲν ἀπομένει ἄλλη ἐρμηνεῖα διὰ τὴν λειτουρ-

Εἰκ. 1. Τὸ ἄνω τμήμα τῆς στήλης.

γίαν τούτων ἢ ἡ ὑπὸ τινος ρηθεῖσα καὶ παρὰ τοῦ Φιλίου ἀποκρουσθεῖσα: ὅτι δηλαδὴ ἐχρησίμευον διὰ νὰ στηρίξωσι τὴν στήλην ἐπὶ τινὰ τοῖχον (ἀνωτέρω ἀπεκλείσαμεν τὴν ὑπόθεσιν ὅτι προέρχονται ἐκ δευτέρας χρήσεως). Ἀλλὰ ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἀποκλείεται ὁ ἐπιτύμβιος χαρακτήρ τῆς στήλης, διότι οὔτε ἔχομεν ἕτερον παράδειγμα οὔτε δυνάμεθα νὰ φαντασθῶμεν ἐπιτύμβιον στήλην ὑψουμένην ἐπὶ τάφου καὶ ἐρειδομένην ἐπὶ τοίχου. Καὶ ὁμως ἡ ὑπόθεσις, εἰς τὴν ὁποίαν ἀναγκαίως ἐκ τῶν πραγμάτων ὁρμῶντες κατελήξαμεν, φαίνεται ἀποκλείουσα καὶ τὸν ἀναθηματικὸν χαρακτήρα τῆς στήλης, διότι τὰ ἀναθήματα εἰς τὰ ἱερὰ ἴσταντο ἐλεύθερα ἐπὶ τῶν βάσεών των. Ἄλλως τε ἡ θέσις τῆς εὐρέσεώς της καὶ ἡ δευτέρα της χρήσις διὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ Θεμιστοκλείου τείχους, ὁπόθεν κατὰ κανόνα σχεδὸν μνημεῖα ταφικοῦ χαρακτήρος προέρχονται, πρέπει νὰ κατευθύνουν τὴν σκέψιν μας πρὸς ἄλλην λύσιν.

Γνωρίζομεν ὅτι εἰς τὴν Ἀττικὴν (Βουρβά, Βελανιδέζα, Βάρη) γενικῶς καὶ εἰς τὰς Ἀθήνας εἰδικῶς ὑπεράνω τοῦ τάφου ἰδρύνοντο πολλάκις, ἐκτὸς τῶν στηλῶν καὶ

τῶν ἀγαλμάτων ἢ τῶν τύμβων, καὶ ἐπιμελῆ τετράπλευρα μνημεῖα ἤδη ἀπὸ τοῦ 7ου αἰῶνος¹. Κατὰ κανόνα ἦσαν πλινθόκτιστα, ἀλλ' ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 6ου αἰῶνος εὐρίσκομεν λιθίνην βάσιν, εἰς μίαν δὲ περίπτωσιν (Βάρης - Ἀναγυροῦντος) ὀλόκληρον τὸ μνημεῖον εἶναι λίθινον². Τοιαῦτα μνημεῖα ἐννοεῖ προφανῶς καὶ τὸ γνωστὸν τοῦ Κικέρωνος χωρίον³: «Sed post aliquanto (μετὰ τὸν Σόλωνα) propter has amplitudines sepulcrorum, quas in Ceramico videmus, lege sanctum est, ne quis sepulcrum faceret operosius quam quod decem homines effecerint triduo; neque id opere tectorio exornari...».

Ὅτι τὰ μνημεῖα ταῦτα εἶχον πολλάκις διάκοσμον πλουσιώτερον τοῦ ἀπλοῦ ἐπιχρίσματος γνωρίζομεν ἐκ τῶν πραγμάτων. Αἱ γνωσταὶ μελανόμορφοι πλάκες μὲ παράστασιν προθέσεως (συνήθως) πρέπει νὰ προέρχονται ἀπὸ κόσμησιν μνημείων ταφικῶν ὑπεργείων, οἷα τὰ προαναφερθέντα⁴. Ἀλλὰ καὶ ἀρχαῖκὸν ἐπίγραμμα μαρτυρεῖ τὴν λαμπρότητα τοιούτων κατασκευῶν⁵. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι τὰ ἀποκαλυφθέντα ὑπεργεῖα ταφικὰ κτίσματα δὲν κατέρχονται κάτω τῶν μέσων τοῦ 6ου αἰῶνος⁶, αἱ μελανόμορφοι δὲ πλάκες, αἱ ἀνήκουσαι εἰς συνεχεῖς σειράς, παθούντων περὶ τὸ 530 καὶ τὴν θέσιν των λαμβάνουν αὐτοτελεῖς πλάκες⁷. Τοῦτο συνεδνάσθη παρὰ τοῦ BOARDMAN πρὸς τὴν ἀπαγορευτικὴν διάταξιν τὴν μνημονομένην εἰς τὸ προαναφερθὲν χωρίον τοῦ Κικέρωνος καὶ συνεσχετίσθη πρὸς τὴν ὁμοίαν ἀποψιν τὴν διατυπωθεῖσαν ὑπὸ τῆς RICHTER περὶ τῆς μεταβολῆς τῆς ἐπιστέψεως τῶν στηλῶν⁸. Δὲν εἶναι ὁμῶς πιθανὸν ὅτι πρέπει νὰ ἀποδοθῆ εἰς τὸν Πεισίστρατον τοιοῦτον μέτρον, ὡς ἀντιβαῖνον τὰς ἀρχὰς τῆς τυραννίας του, ὡς ὀρθῶς παρετήρησεν ὁ SCHEFOLD⁹. Ἄλλως τε αὐτὸς οὗτος ὁ BOARDMAN ἀναφέρει τοὺς δύο κύαθους τοῦ Cabinet des Medailles τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῶν Παρισίων, ὅπου παρίσταται ἐκφορὰ νεκροῦ¹⁰. Καὶ εἰς τὰς δύο περιπτώσεις εἰς τὴν θέσιν τοῦ τάφου εἰκονίζεται λευκὴ πλάξ μὲ παράστασιν ὄψεως εἰς τὴν μίαν, δένδρου καὶ ἐχίνου (ἀκανθοχοίρου) εἰς τὴν ἑτέραν. Ἡ παλαιότερα ἐρμηνεία τοῦ BRUECKNER¹¹ ὅτι πρόκειται περὶ ἐπιτυμβίων στηλῶν δὲν εἶναι πλέον παραδεκτὴ καὶ ὅλοι εἶναι σύμφωνοι ὅτι πρόκειται περὶ παραστάσεως τοιούτων ταφικῶν μνημείων, οἷα τὰ ὑπὸ συζήτησιν¹². Ἐφ' ὅσον δὲ οἱ κύαθοι οὗτοι ἀνήκουν εἰς τὸ τέ-

1 Ἀρχαιολ. Δελτίον 1890, 16 κ.έ., AM 15, 1890, 318 κ.έ., 18, 1893, 54 κ.έ., 4, 1879, 36, 40, 5, 1880, 173 κ.έ. (ΣΤΑΗΣ), 25, 1900, 303 (DELBROUCK), FERROT-CHIRIEZ, Histoire de l'art, VIII, 73 εἰκ. 46, AA 1936, 123 κ.έ. (ΚΑΡΟ), AA 1937, 121 κ.έ. (RIEMANN), AA 1940, 175 κ.έ. εἰκ. 34 (WALTER), BCH, 61, 1937, 457 εἰκ. 13 (LEMERLE), κ. ΚÜBLER, Der attische Grabbau, Mdl 2, 1949, 10.

2 ΚÜBLER, ἔ.ά. 13.

3 De Legibus II, 26, 64.

4 Βλ. ἐσχάτως J. BOARDMAN, Painted Funerary Plaques, BSA 50, 1955, 51-66. Πρβ. J. D. BRAZLEY, Development, 113.

5 E. PEZOPOULOS, AE 1937, 538, κ.έ., FRIEDLÄNDER, Epigrammata, 169, PERK, Gr. Vers-Inschrift-

ten I, ἀρ. 74.

6 ΚÜBLER, ἔ.ά.

7 BOARDMAN, ἔ.ά. 53.

8 Archaic Attic Gravestones, 90 κ.έ.

9 Mus. Helv. 1946, 59 κ.έ., πρβ. τοῦ αὐτοῦ, Orient, Hellas und Rom, 104 καὶ K. FRIS JOHANSEN, ἔ.ά. σ. 120 κ.έ.

10 ἀρ. 353 καὶ 355. CVA Cab. Méd. II, πίν. 457, 2, 4, 6-9. 458, 459, 1-3. BRAZLEY, Development, 113, BRAZLEY-MAGI, Raccolta Guglielmi 53, ABV, 346.

11 Ornament und Form d. att. Grabstelen, 61 κ.έ.

12 JOHANSEN, ἔ.ά. 103, σημ. 1, BRAZLEY, ἔ.ά., BOARDMAN ἔ.ά.

λος τοῦ 6ου αἰῶνος, ἀποδεικνύεται ἡ συνέχισις τῆς κατασκευῆς τῶν ἐν λόγῳ μνημείων καὶ πέρα τοῦ 530¹.

Ἄτυχῶς τὰ διασωθέντα μνημεῖα εἶναι ὀλίγα καὶ ἐξ αὐτῶν οὐδὲν διετήρησε

Εἰκ. 2. Ἀναπαράστασις τῆς στήλης.

ἄλλο τι πλὴν τοῦ σκελετοῦ τῆς κατασκευῆς, οὐδεμία δὲ τῶν μελανομόρφων πλακῶν εὐρέθη εἰς τὴν ἀρχικὴν τῆς θέσις, ὥστε παραμένει εἰσέτι πρόβλημα καὶ ἡ ἀκριβὴς αὐτῶν θέσις ἐπὶ τοῦ μνημείου καὶ ἡ πλήρης μορφή του. Ἄξιοσημείωτον εἶναι ὅτι ἡ παλαιότερα τῶν πλακῶν εἶναι ἀνάγλυπτος². Αὕτη ἀποτελεῖ μοναδικὴν ἐξαιρέσειν εἰς τὴν σειρὰν τῶν μὲ παράστασις προθέσεως πλακῶν. Ἄλλ' ἡ RICHTER πιστεύει ὅτι ἑτέρα πηλίνη ἀνάγλυπτος πλάξ μὲ παράστασις Ἀχιλλέως (κατὰ τὴν ὑπάρχουσαν ἐπιγραφὴν) καὶ ἄμαζόνος (Αἰνίας;) καὶ νεκρῶς μεταξὺ αὐτῶν ἑτέρας ἄμαζόνος (Πενθεσιλείας;) προέρχεται ἀπὸ ταφικὸν μνημεῖον, διότι «λέγεται» ὅτι εὐρέθη παρὰ τὸν Κεραμεικόν³. Χρονολογεῖται περὶ τὸ 600 π. Χ. Τὸ θέμα τῆς παραστάσεως ἐγείρει ἀμφιβολίας ὡς πρὸς τὸν χαρακτήρα τῆς πλακῶς ταύτης καί, ἐφ' ὅσον παραμένει μοναδική, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐνισχυθῇ οὐδαμόθεν ἢ ἀποψις τῆς Richter, ἥτις ἐν τούτοις εἶναι λίαν πιθανή. Ἡ ἔλλειψις ἄλλων ὁμοίων ἔργων συγχρόνων ἢ καὶ νεωτέρων δὲν ἀποτελεῖ ἀποφασιστικὸν λόγον ἀρνήσεώς της, διότι τὰ ἔργα ταῦτα ὑπόκεινται εὐκόλως εἰς φθορὰν καὶ ἐξαφάνισιν. Τὰς ἐπι-

φυλάξεις ἀξάνει καὶ τὸ ἀσύνηθες διὰ τοιαῦτα μνημεῖα θέμα τῆς παραστάσεως. Ἐν τούτοις δυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν ὅτι ἡ καταστροφὴ ἀπεστέρησεν ἡμᾶς σχετικῶν ἔργων, ὥστε τὸ μοναδικὸν τοῦ θέματος εἶναι ἀπλῶς συμπτωματικόν.

Τὴν ὑπόνοιαν ταύτην ἐνισχύει τὸ παράδειγμα τῶν τριῶν μαρμαρίνων πλα-

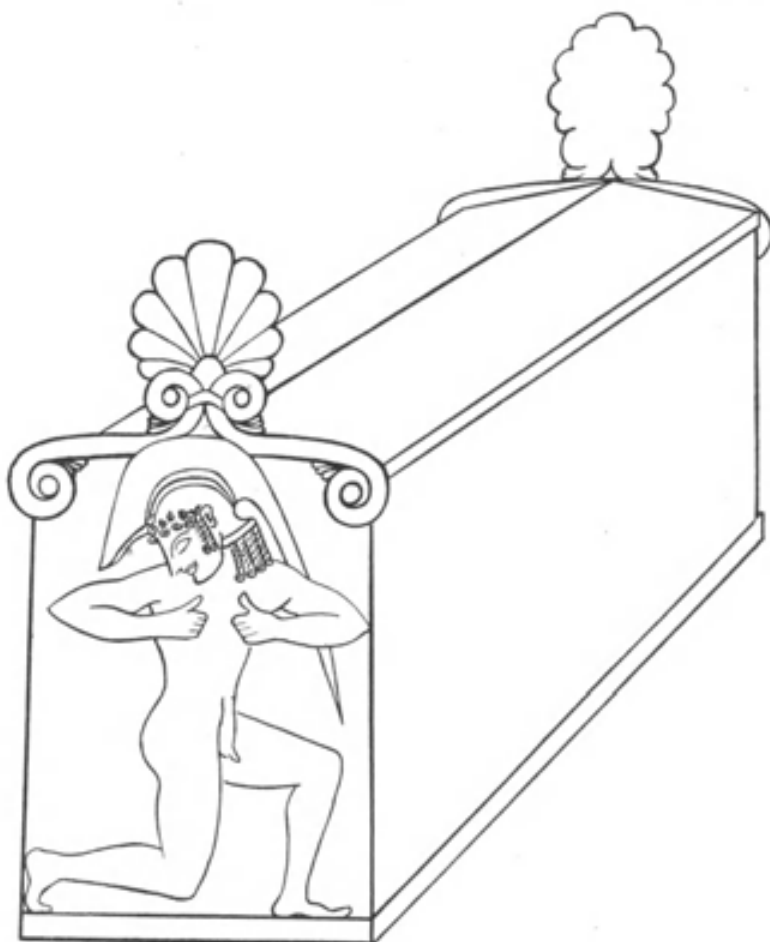
¹ Ὁ BOARDMANN, ἔ.ἀ. πιστεύει ὅτι ἀπλῶς περιορίσθη ἡ πολυτελής διακόσμησις τῶν μετὰ τὸ 530.

² H. G. M. A. RICHTER, MMBull. - I, 1942, 83, εἰκ. 4, 5, 6, τὴν χρονολογεῖ περὶ τὸ 630-620, ἀλλ' ὁ BOARD-

MAN, παρατηρεῖ (ἔ.ἀ. σ. 58) ὅτι ἡ χρονολόγησις αὕτη «may be a little early».

³ ἔ.ἀ. σ. 85 καὶ εἰκ. 9-11.

κῶν τῶν ἀνευρεθεισῶν εἰς τὸ Θεμιστόκλειον τεῖχος¹, εἰς δύο τῶν ὁποίων ἔχομεν ἀναγλύφον μορφὴν νέου φέροντος πέτασον: «bei dem... liegt die Deutung auf den Seelengeleitenden Hermes auf der Hand»². Αἱ πλάκες αὗται ἀνήκουν εἰς τὴν προτελευταίαν δεκαετίαν τοῦ 6ου π. Χ. αἰῶνος καὶ κατὰ τὴν ἀναμφισβήτητον γνώμην τοῦ NOACK «... als Teile eines grösseren Denkmals ansehen dürfen. Das kann nach Fundgegend und Inhalt nur ein Grabmonument gewesen sein». Οὕτω βεβαιοῦται καὶ ἡ ὑπαρξὶς πολυτελῶν ταφικῶν μνημείων μὲ ἐπένδυσιν μάλιστα μαρμαρίνων ἀναγλύφων καὶ πέρα τοῦ 530 π. Χ., ὅτε παύει ἡ κατασκευὴ τῶν σειρῶν τῶν πηλίνων πλακῶν. Οὕτω αἱ μαρμάριναι αὗται πλάκες ὄχι μόνον ἐνισχύουν τὴν ἄποψιν τῆς Richter διὰ τὸν ταφικὸν χαρακτήρα τῆς ἀναγλύφου πηλίνης πλακῶς τοῦ Μουσείου τῆς Νέας Ὑόρκης, ἀλλὰ προσφέρουν ἀποφασιστικὸν στοιχεῖον διὰ τὴν ἐρμηνείαν τῶν δύο τόρμων τῆς στήλης τοῦ Ὀπλιτοδρόμου. Πράγματι αἱ δύο ἐκ τῶν τριῶν ὑπὸ τοῦ Noack δη-

Εἰκ. 3. Ἀναπαράστασις τοῦ μνημείου.

μοσιευομένων πλακῶν, διατηροῦσαι καὶ τὸ ἄνω τμήμα (τῆς τρίτης σώζεται μόνον τὸ κάτω μέρος), φέρουν ἐπὶ τῆς ἄνω στενῆς ἐπιφανείας ἀνὰ δύο γόμφους (ἢ δεύτερα σώζει τὰς ὅπας διὰ τὴν προσαρμογὴν τῶν σιδηρῶν γόμφων). Ἡ ἐρμηνεία τοῦ NOACK: «die Eisendübel auf der Oberseite von a und b verraten uns nur dass die Platten als Verkleidungsstücke rückwärtig an einer Kernwand befestigt waren» εἶναι, ὑποθέτω, ἀναντίρρητος³.

Τὴν ἰδίαν λοιπὸν ἐρμηνείαν θὰ ἠδύνατό τις νὰ προτείνῃ καὶ διὰ τοὺς δύο

¹ AM 32, 1907, 543, κ. ἐ. πίν. XXII, 1 (NOACK).
Ἡ b δημοσιεύεται ὑπὸ τοῦ Noack, ἀλλ' εἶχεν ἀνευρεθῆ τῷ 1874 εἰς τὸ Δίπυλον, κατὰ πληροφορίαν τοῦ Ἄ. Ποστολάκα, συνεργασθέντος μετὰ τοῦ Conze διὰ

τὴν ἔκδοσιν τῶν Ἀττικῶν ἐπιτυμβίων ἀναγλύφων.
² ἔ. ἀ. σ. 545.
³ ἔ. ἀ.

τόρμους τῆς ἄνω ἐπιφανείας τῆς στήλης τοῦ "Ὀπλιτοδρόμου", οἱ ὅποιοι ἄλλως εἶναι ἀκατανόητοι. Τοῦτο σημαίνει ὅτι ἡ ὑπὸ συζήτησιν στήλη ἀπετέλει τμῆμα τῆς μαρμαρίνης ἐπενδύσεως λαμπροῦ ταφικοῦ μνημείου, συγχρόνου σχεδὸν πρὸς τὸ ὑπὸ τῶν πλακῶν τοῦ Noack κοσμούμενον. Ἄλλ' ἐνῶ αἱ πλάκες ἐκείναι ἐκάλυπτον τὰς μακρὰς πλευρὰς τοῦ μνημείου, ἡ ἡμετέρα στήλη προέρχεται ἐκ μιᾶς τῶν δύο στενῶν πλευρῶν.

Ἄν τοῦτο ἀληθεύῃ, ἡ μορφή τοῦ τρέχοντος νέου δὲν ἀποτελεῖ παράστασιν τοῦ νεκροῦ, ἀλλὰ εἶναι μία τῶν κοσμουσῶν τὸ μνημεῖον γλυπτικῶν μορφῶν. Οὕτω αἴρεται καὶ ἡ δυσκολία, τὴν ὁποίαν παρουσίαζε τὸ μοναδικὸν τοῦ θέματος, ἐφ' ὅσον ἡ στήλη ἐθεωρεῖτο ἐπιτυμβία. Ἄλλὰ καὶ ἡ ὅλη μορφή τῆς στήλης κατανοεῖται οὕτω εὐκόλως. Ἡ ἀναλογία πλάτους καὶ ὕψους ἔχει τὸν λόγον τῆς, ἡ στενὴ κάτω ταινία τῆς βάσεως δὲν εἶναι περίεργος καὶ ἡ ἐλαφρῶς ἀνερχομένη καμπύλη τῆς ἄνω ἐπιφανείας προώριστο νὰ καλύψῃ τὴν ἐλαφρῶς κατερχομένην δικλινῆ στέγην τοῦ μνημείου. Αἱ ἕλικες τέλος ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὴν μικρὰν ἐξοχὴν τῆς στέγης ὑπὲρ τὰς μακρὰς πλευρὰς.

Ἄνωτέρω ἐσημειώσαμεν ὅτι ὀλίγον πρὸ τοῦ σημείου ἀποκρούσεως τῆς κορυφῆς τῆς στήλης ἡ καμπύλη τῆς ἄνω ἐπιφανείας μεταβάλλει πορείαν καὶ στρεφόμενη πρὸς τὰ ἄνω παρουσιάζει τὴν γένεσιν ἐπιστέφοντος μέλους. Τοῦτο δύναται τις νὰ βεβαιώσῃ καὶ ἐπὶ τῆς παρατεθείσης φωτογραφίας (εἰκ. 1). Ποία ἡ μορφή τοῦ μέλους τούτου δὲν γνωρίζομεν, μὲ πολλὴν ὁμως πιθανότητα δυνάμεθα νὰ τὸ φαντασθῶμεν ὡς ἀνθέμιον. Ἐὰν ἦτο ἐν τῷ συνόλῳ του ἐκ τοῦ αὐτοῦ μὲ τὴν στήλην λίθου δὲν εἶναι εὐκόλον νὰ εἴπωμεν, διότι ἡ ὑπαρξὶς μικρᾶς κοιλότητος ὀλίγον δεξιώτερον τοῦ μέσου τῆς στήλης φαίνεται νὰ ὑποδεικνύῃ τὴν παρουσίαν γόμφου διὰ τὴν προσήλωσιν τούτου. Ὡστε εἶναι πιθανὸν νὰ φαντασθῶμεν ὅτι ἡ βάσις τοῦ ἀνθεμίου ἦτο συμφυῆς πρὸς τὴν στήλην (ἴσως διὰ λόγους στερεότητος, λόγῳ τῆς καμπύλης τῆς ἄνω ἐπιφανείας), ἐνῶ τὸ κύριον σῶμα τούτου προσηλοῦτο διὰ γόμφου ἐπ' αὐτῆς. Τὴν μορφήν τούτου ἀναπαριστῶμεν (εἰκ. 2) ἐπὶ τῇ βάσει συγχρόνων του ἀνθεμωτῶν ἐπιστέψεων, ὡς π.χ. τῆς γνωστῆς χαρακτῆς στήλης τοῦ Λούβρου¹ καὶ τῆς στήλης τοῦ Ἀντιγένους τῆς Νέας Ὑόρκης². Ἐν τῷ παρατιθεμένῳ δὲ σχεδιάσματι (εἰκ. 3), δείγματος χάριν, δίδομεν ὑποθετικὴν εἰκόνα τοῦ ὅλου μνημείου, τοῦ ὁποίου ἡ ὑπὸ συζήτησιν στήλη τοῦ "Ὀπλιτοδρόμου" ἀπετέλει τμῆμα τῆς μαρμαρίνης ἐπενδύσεως (εἰς τὴν εἰκόνα ταύτην παραλείπομεν τὸν ἀνάγλυφον διάκοσμον τῶν μακρῶν πλευρῶν, ὅστις πιθανώτατα ὑπῆρχε³).

ΜΑΝ. ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΣ

¹ J. CHARBONNEAUX, *Mon. Piot*, 37, 1940, 46 κ.έ., RICHTER, *Archaic Attic Gravestones*, 109 κ.έ., JOHANSEN, ἔ.δ. 98, εἰκ. 51.

² RICHTER, ἔ.δ. 107, εἰκ. 23 καὶ 104, KUMPF, *MuZ* 62, εἰκ. 5. G. M. A. RICHTER, *Catalogue of Greek sculptures*, New York: Metr. Museum, σ. 19-20, ἀφ. 20 πίν. XXA.

³ Τὴν σχέσιν τῶν τοιούτων μνημείων πρὸς ἀρχαϊκὰς σαρκοφάγους, ὡς καὶ τὸ πρόβλημα τῆς γένεσος τοῦ ἀετωματίου ἐπιφυλάσσομαι νὰ πραγματευθῶ προ-

σεῶς, ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ δημοσιεύσεως ἰωνικῆς στήλης τοῦ αὐστηροῦ ρυθμοῦ, εὐρισκομένης ἐν τῷ Μουσείῳ Θεσσαλονίκης.

Τὰ δύο σχέδια ὀφείλονται εἰς τὴν γυναικαδέλφην μου κ. Ἐρην Βικελίδου, τὴν ὁποίαν καὶ ἐντεθῆν θερμῶς εὐχαριστῶ. Διὰ τὴν φωτογραφίαν εὐχαριστῶ θερμῶς τὸν Διευθυντὴν τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν κ. Χρ. Καρούζον, ὁ ὅποιος ἐπέτρεψε τὴν λήψιν τῆς καὶ τὴν ἀποστολὴν τῆς εἰς ἐμέ.